

Familias e veciños do «lugar y aldea de La Estrada» a mediados do século XVIII

Juan Andrés Fernández Castro

A Ignacia Sangiao (venteira), Gregorio do Pazo (ferreiro e taberneiro), José Porto (zapateiro), Bernardo Tato (arriero), Francisca Tosar (labradora), Santiago Carballo (barbeiro), Esteba García, Alexos González... estradenses hai dous séculos e medio.

I. De aldea a vila

Deica a segunda metade do dezanove o lugar ou aldea da Estrada (onde se celebraba unha importante feira desde, alomenos, o S. XVII) pertencía ás parroquias de Guimarei, Ouzande e Figueroa, de modo que cada unha delas compartía coas outras dúas unha parte daquel ámbito territorial.

A segregación definitiva da Estrada nos aspectos administrativo, territorial e eclesiástico habíase lograr en varias etapas e supuxo a culminación dun proceso inspirado nas realidades do Novo Réxime e aspiracións da burguesía liberal emerxente que, tralas guerras carlistas, reclama a súa porción de poder. Podemos delimitar tres etapas no proceso de xestión da vila da Estrada: formación, consolidación e independencia.

O primeiro deles, pouco documentado ata o de agora, ocuparía gran parte da Idade Moderna, rematando a principios da decimooitava centuria e caracterizaríase pola concorrencia periódica dun considerable caudal humano no lugar onde se celebraban os mercados mensuais. Progresivamente foise consolidando aquela poboación inestable deica conseguir o seu afinamento definitivo, ó que contribuíu tamén en gran maneira a situación estratéxica daquel punto onde facían parada, antes de acometer a derradeira xornada cara a Compostela, multitude de peregrinos e viaxeiros de diversa índole. Polo camiño vello da Estrada, que a Pontevea encauza cara a Compostela, e procedentes de Portugal, Terra de Montes e sur e noroeste da actual provincia de Ourense transitaba regularmente un nutrido trafego de xentes: arrieiros con odres de viño do Ribeiro de Avia, feirantes de lá mercada nas feiras de Xinzo, estudantes, enfermos, pelegríns, sacerdotes, bispos en visitas pastorais, preiteantes camiño da Coruña, veredeiros, vagabundos, comediantes e mendigos; todos achaban acougo, viño e mantenza nas pousadas e tabernas que xa daquela había abertas. No transcurso do século dezaioito consolidáanse aqueles elementos que caracterizarán no futuro ó pobo da Estrada, concretamente, a súa vocación comercial e mercantil -ó abeiro das feiras-, e a oferta de servicios, de modo que unha parte cada vez máis importante da poboación abandona a súa dedicación exclusiva á agricultura para desprazarse cara ó sector secundario e, sobre todo, o de servicios. Este transvase, perfectamente documentable nas fontes, efectúase dunha maneira moi lenta debido, en primeiro lugar, ó enorme peso da tradición agrícola e a dificultade que supón vencer a inercia histórica secular, mais tamén á sabedoría e prudencia daqueles devanceiros que, sen poñer en perigo a supervivencia da súa casa e facenda, souberon encontrar unha solución intermedia compatibilizando a agricultura e outra ocupación ou oficio antes de afrontar o definitivo abandono daquela.

Contra a metade do século dezanove o *lugar y aldea de La Estrada*, estaba xa en condicións de aspirar á independencia das súas parro-

quias matrices e constituírse en núcleo aglutinante da comarca que habería comprender o seu termo municipal. Tomou a iniciativa aquela pequena burguesía rentista e propietaria (estudiada no seu momento por Germán Rueda) que dispuña de capital acumulado abondo para mercar lotes de Bens Nacionais desamortizados. Incondicionais partidarios do réxime liberal e inimigos declarados do carlismo, eríxense en elite local –depositaria do poder emanado dun Estado débil e distante–, e en viveiro de dirixentes que, ata ben entrado o século XX, haberían dirixir as institucións políticas da comarca, servíndose para ilo das correspondentes redes clientelares e caciquís. Neste período defínese xa a vocación urbana daquel *lugar* y *aldea* que mencionan as fontes do dezaioito e aspírase ó honroso título de *villa* que finalmente concede o goberno da nación como pago á fidelidade da Estrada ó réxime liberal. Daquela consolídase tamén o modelo socioeconómico urbano baseado nunha agricultura complementada con oficios productivos, incremento do pequeno comercio estable, explotación dos mercados e diversificación do sector terciario coa aparición de novos servizos: médicos, boticas, agrimensores ou academias de ensino privado. O fenómeno da emigración, malia o desastre humano e demográfico que ocasionou, reportou en moitos casos beneficios indubidables como introductor de capitais (lembremos a don José Vila del Pino) e ideas que supuxeron innovación e avance. E por último a presenza do funcionariado que esixían as novas institucións que paulatinamente se foron instalando na Estrada: Notaría, Xulgados, Correos, Batallón de Reserva, Rexistro da Propiedade, Prisión de Partido e Concello.

II. As fontes

O estudo sincrónico dunha poboación emprazada cronoloxicamente na época preestatística, comporta unha evidente serie de riscos e dificultades, en moitos casos de imposible resolución. Só a concorrencia de fontes de distinta índole e o correspondente proceso

crítico nos pode garantir, unha vez asumido o inevitable marxe de falibilidade, uns resultados cientificamente aceptables.

O obxectivo deste traballo céntrase no estudio das familias constituídas no *lugar y aldea de La Estrada* no período 1745-1755 e no establecemento dun vecindario deste lugar no ano 1750, para o que nos servimos das seguintes fontes:

II.a. Catastro de Ensenada

O principal valor desta fonte monumental radica na súa fiabilidade, mentres que a eiva máis importante, que hai que lamentar en moitos casos, reside na súa inexistencia ou desaparición. Así mesmo evidénciase o distinto rigor que os escribáns aplican na constatación dos datos, de modo que, aínda partindo dun interrogatorio común, o acervo informativo varía considerablemente en cantidade e calidade. A relación de *vecinos cabezas de casa*, establécese por lugares ou aldeas e está maioritariamente constituída por homes casados, mais que tamén poden ser solteiros ou viúvos; ou mulleres solteiras (moi excepcionalmente), viúvas ou casadas cando o marido se encontre lonxe por un longo período de tempo. Esta relación permítenos identificar a meirande parte dos varóns adultos xunto cun discretísimo número de mulleres. Da relación de *oficios, industrias y comercio*, de contido exclusivamente fiscal, podemos extraer algúns valiosos datos de índole demográfica aplicables á nosa investigación; por exemplo certos varóns non emancipados que, por traballaren como aprendices xeran unha utilidade gravable.

A relación de *vecinos que confiesan y comulgan*, vén complementar a información ofrecida nos anteriores apartados aportando o nome das persoas que en cada casa acadaron xa a idade de recibir os citados sacramentos, ou o que é o mesmo, persoas de oito ou máis anos que habiten a casa paterna, incluídos outros membros da familia que convivan baixo o mesmo teito, como poden ser xenros ou noras. Quedan loxicamente excluídos os fillos menores. É frecuente que encabece esta relación o nome do cura párroco e persoas que

vivan na súa casa. Inclúese sempre no remate do interrogatorio unha cuantificación dos veciños de cada parroquia, dato que ó estar supe-
ditado a circunstancias de índole fiscal (por exemplo unha viúva ou
solteira emancipada equivale a medio veciño) haberemos conside-
rar con certa prevención. En todo caso trátase dunha información
valiosa que someteremos, no seu momento ó test de transformación
veciño-habitante elaborado por Eiras Roel.

II.b. As fontes parroquiais

Os rexistros parroquiais de bautizados, matrimonios e defuncións
ofrécense como auxiliar imprescindible á hora de tratar calquera
tema de demografía histórica. Os libros correspondentes ás tres
parroquias de referencia -Guimarei, Ouzande e Figueroa, como que-
dou dito-, servíronnos de contrapunto e complemento da informa-
ción proporcionada pola Catastro.

Nos *Libros de casados* documentamos os enlaces matrimoniais de
cada un dos veciños reseñados no Catastro, anotando, ademais, o
lugar de procedencia de cada un dos contraentes, dato imprescindi-
ble para a posterior tarefa de reconstrución das familias. A marca-
da endogamia entre membros da mesma parroquia e, en menor
medida de parroquias limítrofes, facilitou este labor de localización.
A data de constitución da familia serviríanos para establecer o
comezo do rastreo da descendencia de cada unha delas. O *Libro de
bautizados* proporciona información sobre a incorporación de novos
individuos ó colectivo humano da parroquia, xunto con datos sobre
filiación, veciñanza e, no seu caso, defunción. Establecemos tamén,
cando ilo é posible, as datas de nacemento dos individuos adultos
relacionados no Catastro, servíndonos das partidas de defunción
para recuperar a idade do defunto, dato especialmente valioso cando
carecemos da correspondente acta do bautizo.

Mediante a información contida nos respectivos *Libros de difun-*
tos podemos establecer, xunto coa data do óbito, datos de tanto inte-

rese como veciñanza do matrimonio, supervivencia, no seu caso, dun dos cónxuxes, status socioeconómico da familia ou existencia de testamento.

II. c. Protocolos notariais

Localizáronse a meirande parte dos testamentos outorgados, sen que se puidese extraer información especialmente aplicable ó obxecto deste estudio.

III. Método de traballo

Procedeuse, en primeiro lugar, á localización e análise das fontes, fiscais, eclesiásticas e notariais, empregadas neste estudio, para seren logo sometidas á pertinente análise e crítica previas á súa explotación, salientando que, a pesar das carencias observadas -desaparición dos libros persoais correspondentes a Guimarei e Ouzande, por exemplo- non se encontraron dificultades insalvables que impedisen a consecución dos nosos obxectivos. A partir das relacións de cabezas de casa elaboramos unha lista de veciños do *lugar y aldea de La Estrada* a partir da que reconstruímos as familias de cada quen coa axuda, como quedou dito dos libros parroquiais e da lista de *vecinos que confiesan y comulgan*. O traballo de reconstrucción de familias, tarefa dificultosa en extremo, como se sabe, non supuxo, neste caso maior problema debido á exigua cantidade de entidades familiares obxecto deste estudio e ó seu carácter non exhaustivo, alleo ás pretensións desta monografía.

A verdadeira dificultade deste empeño radicaba no establecemento dun vecindario ou relación de *persoas vivas* que morasen no lugar da Estrada arredor do ano 1750, data que ven coincidir, aproximadamente, coa da realización dos interrogatorios do Catastro. De seguido intentaremos explicar o modo en que se foron resolvendo cada unha das dificultades, adiantando que a elaboración do vecindario que ofrecemos é froito do cruce, contraste e confrontación das

fontes e adoece, xa que logo, das eivas e silencios ós que tiranicamente estas nos someten ás veces.

- 1^a. ¿Como saber cantas persoas conviven no seo de cada familia? A partir dos datos do Catastro reconstruímos cada unha delas e a continuación, recorrendo ós libros de bautizados e defuntos eliminamos as baixas producidas antes do ano 1750.
- 2^a. ¿De que maneira constatamos a presenza no lugar de fillos emancipados? Mediante a consulta ó correspondente apartado de oficios, industria e comercio do Catastro e, se é preciso, rastreando no libro de casados e defuntos a permanencia daquela persoa no ámbito parroquial.
- 3^a. ¿Qué persoas non mencionadas no Catastro poderían vivir no ámbito cronolóxico-espacial obxecto desta monografía? Os pobres de solemnidade que, por carecer de calquera ben e non realizar traballos remunerados están ausentes do inquérito. Son difíciles de localizar cando morren fóra das parroquias de referencia. Localizáronse tamén algunhas familias con veciñanza no lugar da Estrada que na data establecida non figuran no catastro; pódese deber a un erro de ubicación, traslado de última hora, durante a realización dos interrogatorios ou un subterfuxio para tentar eludir os deberes fiscais daquelas persoas. Non localizamos ningunha persoa citada no Catastro ausente dos libros parroquiais, circunstancia que, coas precaucións e salvedades citadas, fala favorablemente da súa fiabilidade.

IV. Descrición das familias do *lugar y aldea de La Estrada*

1. Bernardo Castrelo Varela, practicou o oficio de zapateiro no lugar da Estrada; natural de Padrón (+ 1762) casa con Lorenza Tosar Riveira (+ 1772) no 1737. Nácenlles tres fillos: Francisca Antonia (1738), Vicente Ferrer (1744) e Domingo Antonio (1748). Todos viven no 1750 polo que esta familia presenta un activo humano de 5 persoas.

2. Jacinta Rubín y Terceiro (Alias Reloas), *mujer soltera y sola*, non obstante considerada veciña e cabeza de casa, practicou o oficio de panadeira na Estrada deica o 1766, ano do seu falecemento. 1 persoa.
3. José Couceiro Rebolo (+ 1745) casou no 1727 con Rosa Souto Riveira. Tiveron os seguintes fillos: María Antonia Gertrudis (1729), Ana Antonia (1731), Ángela (1733), Alejandro Lorenzo (1736) que casou *para a casa* falecendo antes do 1750 pois as fontes afirman que Rosa Souto convivía con Ana Rebolo *su nuera viúda*. Luis Antonio (1737), Francisca (+1740) e Manuel (1742). Fan un total de 6 persoas. Non se dou localizado a Mª Gertrudis, polo que posiblemente debeu casar fóra da parroquia.
4. Ignacia Sangiao, veciña da Estrada foi venteira e taberneira. As fontes silencian o seu estado; suponse que era daquela muller solteira. 1 persoa.
5. Gregorio do Pazo Bermúdez (+1797) exerceu na Estrada o oficio de ferrador e taberneiro; casou en primeiras nupcias no 1746 con Antonia González (+1750), que lle dou os seguintes fillos: Manuela (+1748) e María Benita (1749). No 1750, falecida a súa primeira esposa, casa de novo con Rosalía Porto Durán (+ 1775), resultando deste matrimonio a seguinte prole: Juana Antonia (1751), Mª Ventura Antonia (1755), Antonio (1761), Luis (1765) morre ós vinte anos no Hospital de San Juan de Dios en Cádiz, a onde emigraría na procura de traballo seguramente no porto; Benito Andrés (1768). Activo humano de 4 persoas.
6. Agustín Carballo Castro (+1764) contrae nupcias con Ventura González Rodríguez (1721-1782) no ano 1741, necendo os fillos seguintes: Antonio Gregorio (1749), María Josefa (1752), Bernardo Antonio (1755), Julián Benito (1757) e Jacobo Antonio Cayetano (1761). Desta familia vivían 3 persoas no 1750.
7. José Porto Cajarville (1701-1767) practicou o oficio de zapateiro na Estrada; casa no 1723 con María Durán Balado (1697-1769) que deu á luz os seguintes fillos: María Antonia (1725),

casou para fóra da parroquia no 1749; Rosalía (1727), igualmente casou no 1750; Francisco Antonio (1730), Domingo Antonio (+1731), Mª Francisca (1735) casou no 1763 e Ángel Antonio (1738). Unha vez suprimidos os falecidos e dúas fillas emancipadas quédanos un activo de 3 persoas; por falta de certeza non incluímos a Ángel Antonio pois non se menciona na relación de *vecinos de confesión y comunión*, aínda que non nos consta o seu falecemento; tampouco a Francisco Antonio, posiblemente servindo *fuera del país*. O que suma 3 persoas.

8. Bernardo Tato (+1787) practicou a arrieiría cos seus tres cabalos nos que transportaba viño do Riveiro de Avia para surtir as tabernas da comarca e, ocasionalmente, lá das feiras de Xinzo. Vive en Bedelle e casa no 1747 con Florentina González (+1766), que lle dá tres fillos: Mª Ventura (1748), Julián Antonio (1750) e María Francisca Antonia (1754). Esta familia contribúe con 4 persoas á poboación do lugar da Estrada.
9. Melchor Iglesia Fragoso (+1747) casou no 1726 con Francisca Tosar Riveira (+1769) e do matrimonio resultan os fillos, María Antonia (1728) que casa no 1751; Ángela (1731), Mª Francisca (1734) que contrae nupcias no 1755; Feliciano (+1738), Josefa (+1740) e Ángela Antonia (1743). Resultan 5 persoas.
10. Domingo Tosar Ribeira “el mozo” (1701-1778) casa no 1726 con Manuela Marque Riba (1700-1762). Domingo rexentou unha taberna no lugar da Estrada. Houbo neste matrimonio cinco fillos, a saber: Ana Benita (1727) que casou no 1753; Tomasa (1730-1740), Lorenzo Francisco (1734), Josefa Benita (1737) e Santiago ou Jacobo (1741). Esta familia contribúe con 6 persoas ó activo humano do lugar da Estrada.
11. Benito Paz Pena (1728-1783) é canteiro, solteiro ó tempo da confección do catastro, casa con Ana Benita Tosar Marque, primeira filla do anterior matrimonio, no 1753. Do enlace resultan os fillos José Francisco (1756-1776), Mª Josefa (1759), José Antonio (1762), Juana Josefa (1764), José Ramón (+1766) e Manuela (1767-1769). Non contabilizamos a nai, por estar

- incluída xa na súa familia de orixe, nin ós fillos, nados todos eles con posterioridade ó 1750, do que resulta 1 habitante.
12. Pedro Ribeira Pazo, *estanquillero*, nado no 1724, casou con Mª Ribadavia (+1782) no 1752. Nacéronlles os seguintes fillos: Mª Vicenta (1752), Dominga Antonia (1755), Benito Manuel (1758) e José Antonio (1763). Só os pais -solteiros-, forman parte do vecindario da Estrada no 1750; 2 persoas.
 13. O canteiro José Durán (+1796) casa en primeiras nupcias con Bernarda Couto (+1762, de parto); naceron Juan Manuel (+1744), Josefa (1748), Mª Benita (+1750), Pascual (1754), Mª Bernarda (1757) e Pedro Antonio (+1762). Casa de novo no 1763 con Francisca Porto Durán (+1801), que lle dá os fillos seguintes: Juan Antonio (1763), Rosa (1766) e María Ignacia (1768-1774). Suman 3 persoas.
 14. Inés Constenla (+1765), viúva de Juan Couto (+1741). Aínda que a fonte fiscal non o deixa craro, parece que exerceu de taberneira na Estrada. Conforme se indica na *relación de persoas de confesión y comunión*, contra o 1750 convivía na Estrada cos seus fillo Gregorio (1724) e María Juana (1726). Non aparece Domingo Antonio (1728), xa emancipado e case que con toda seguridade fóra da parroquia; suman 3 persoas.
 15. Juan Antonio Riba Ferro (+1766), de oficio ferreiro, e Antonia Porto Durán (+1783) formalizan o seu enlace no 1749. Teñen os fillos que seguen; José Blas (1751), Rosalía (1753) e Josefa Lucía (1754), contribuindo con 1 persoa ó vecindario do lugar da Estrada.
 16. Clara Rodríguez, viúva e soa (+1762) fora esposa de Antonio González Couto (1743). Do matrimonio resultaron 5 fillos, a saber, José Antonio (+1716), María Josefa (1719), Gertrudis Ventura (1721), Antonia Benita Constanza (1723) e Roque Manuel (+1728). Gertrudis ventura consta no matrimonio n° 6 como esposa de Agustín Carballo. Do resto dos irmáns vivos non encontramos rastro ningún; 1 veciño.

17. Manuel Pazo Bermúdez (+ 1787), irmán de Gregorio (matrimonio nº 5), casa no 1755 con María Francisca Iglesia Tosar, nacida no 1734 (matrimonio nº 9). Esta numerosa familia concrétase nos seguintes fillos: Dominga Antonia (1756), Juan Antonio (1758), José (1761), Domingo Antonio (1764), Josefa (+ 1767), Antonia Luisa (1772), Domingo Antonio (1774) e Pastor, nacido no 1777. Incorporamos só ó pai á lista de activos humanos do 1750 por esas contabilizada xa Francisca. Total, 1.
18. Domingo Fernández Paramá (1728-1769) e María Antonia Iglesia Tosar (1728-1775) casan no 1751; os fillos habidos foron, Bernardo (1752), Jacobo (1755), José Antonio Manuel (1758), Manuel (1759), Domingo Antonio (1761), Manuela Francisca (1764) e José Antonio (1766) falecendo este último, xunto con seu pai no transcurso da crise de mortalidade que no 1769 asolou a comarca. Sumamos só 1 persoa, o pai, por estar xa contabilizada Mª Antonia na familia nº 9.
19. Santiago Carballo Soutelo, alternaba os traballos agrícolas coa venda de viño nas feiras da Estrada onde, seguramente, exercería tamén como barbeiro; casado con Ángela Castro Sangiao, tiveron un só fillo: Francisco, nacido no 1726. Só podemos incluír como seguro no noso censo a Santiago; 1 persoa.
20. Alexos González Soutelo (1689-1753) e Dominga Pazo Porta (1681-1710) casan en Ouzande no 1707 e da unión naceron María Rosa (1709) e Ángela (1710); estas dúas meniñas deberon falecer ó dereito de nacer pois na partida de defunción da nai especificase que non deixa fillos. Alexos, labrador e arrendador da sinecura de Ouzande, casa posteriormente, no 1717, con María Sangiao Rodríguez (1699-1752) en Guimarei e nácenlles os fillos, Juliana (1719), Juan Antonio (1720) e Bernardo Antonio (1722). Contabilizamos 2 persoas.
21. Francisca Sotelo, muller solteira e soa nin se menciona no catastro por estar considerada pobre de solemnidade; nacida no 1698, deixa de existir no 1766; 1 persoa.

22. Bernardo Antonio González Sangiao -ver familia nº 20-, vive entre os anos 1722 e 1769 exercendo o seus oficios de labrador e taberneiro; casa no 1741 en Figueroa con Xerónima Matalobos Carballo. Do enlace resultan os fillos, Pedro Antonio (1741), Antonio (1744), María Antonia (1745), Feliciano Josefa (1748), José Antonio Domingo (1751) e Ventura, que nace no 1754. Suman para o lugar da Estrada no 1750, 6 almas.
23. Francisco da Ponte Carbón “el Mozo” (1706-1766) casa no 1731 con María Carballo Soutelo (1709-1769). Fillos habidos: Ángela (1731), casa no 1756; Dominga Antonia (1734), casa no 1757; Miguel (1737); Miguel Antonio (1738), José Antonio (1742) e Esteban Manuel, que nace no 1745. Francisco da Ponte compaxinou os oficios de labrador e veredeiro do tabaco. Suman 8 persoas.
24. Domingo Rodríguez (1706-1763) debeu ser un home rico e influínte; practicou o comercio nas feiras da Estrada e dedicou-se tamén á arrieiría, transportando nos oito cabalos dos que dispuña viños do Riveiro de Avia a Santiago e parroquias e feiras do contorno. Apadriñou, xunto coa súa esposa a multitude de infantes nados na parroquia, o que denota, por unha parte a súa boa posición económico social, e pola outra o establecemento dunha rede de influencia-axuda mutua que vai amosar toda a súa efectividade na centuria seguinte. Casou con María do Eyo, ou do Eo, según consta noutras fontes (1713-1768). Do matrimonio naceron, Manuela (1739), María Josefa (1741) e María Benita (1744). Non nos consta que falecese ningún fillo polo que sumamos 5 persoas ó vecindario da Estrada.
25. José Riba Ferro (1700-1764) casou no 1747 con Josefa Rodríguez Ponte. Fillos do matrimonio: Antonio Eugenio (1748), María Benita (1751) e Benita Antonia (1764). José Riba foi labrador e carpinteiro. Fan 3 veciños.
26. Alberto Ponte Graña (1706-1766) foi outro dos moitos labregos desta época que practicaron un certo grao de diversificación

económica e productiva, pois compaxinaba os labores agrícolas e textís. Informa o Catastro que este veciño compraba nas feiras de Xinzo, valéndose para o transporte do servicio dos numerosos arrieiros da comarca, a materia prima que logo no seo da familia se laboraba (funcionaban daquela dous batáns na parroquia) e tecía, vendéndose as teas nos mercados comarcanos. Casa primeiro con Francisca Janeiro (1706-1746) que lle dá dúas fillas: Dominga (1742) e Agustina (1744). Trala morte de Francisca casa con Juana Barcala (1721-1765) coa que ten tres fillos, a saber; Josefa Antonia (1751), Antonia (1753) e Antonio Ramón (1758-1767). Contabilizamos 4 persoas vivas desta familia no 1750.

27. Andrés Trigo Castro (+ 1774), natural de Cereixo, casou no 1736 con María Carballo Pazo, estradense de Figueroa (1714-1747). Nácenlles os fillos seguintes: Lorenzo (1737) casa na Estrada; Felipa Josefa (1740) e súa irmá Ángela (1742) casan no 1759 e 1762, respectivamente e, en último lugar, María Manuela (1745). Suman 4 persoas.
28. Francisco da Ponte Carbón (1677-1747) e María Rosende (1692-1760) contraen nupcias nunha data próxima ó 1728, resultando dous fillos: Juan (1729) e José Andrés (1732). A xulgar polas mandas piadosas, prezo e lugar das sepulturas e teor do testamento, debeu ser unha familia bastante solvente. Fan 3 persoas.
29. O fillo máis vello do anterior matrimonio, José Andrés Ponte Rosende (1732-1811) figura no Catastro practicando o oficio de arrieiro con 3 cabalos, o que produce unhas utilidades de 430 rs. ó ano. Casa no 1752 con María Porto Touceda (1730-1799), que lle dá seis fillos; María Manuela (1753), Dominga Antonia (1760), María Antonia (1763), José (1769), Josefa (1771) e Manuela que debeu nacer entre 1754 e 1758, poida que con outro irmán, á vista do historial reproductivo de María Porto, circunstancia que descoñecemos por faltar as follas correspondentes a eses anos do libro de bautizados da parroquia de

- Guimarei. Recuperamos a Manuela do libro de casados, onde se constata que realizou un troco matrimonial no 1799 xunto con súa irmá Dominga Antonia, casando cos irmáns Antonio e Silvestre Durán, de Tabeirós. Incluímos ós pais no reconto de habitantes da Estrada no 1750.
30. Antonio Rodríguez Coto (1687-1757) casa no 1705 con Josefa Ponte Castro (1688-1764). Nacéronlles os seguintes fillos: Domingo Antonio (+1706), Miguel (1709), Dominga (1710), Martín (1711), Juan Antonio (1715), Francisco Antonio (1718), Alberto (1721), Josefa (1724) que casa para fóra da parroquia no 1747 e Mª Josefa (1727). Non localizamos ningún dos fillos vivindo no *lugar y aldea de La Estrada* na metade do século; sumamos, pois, 2 persoas.
 31. O matrimonio entre Ventura González (1709-1769) e María Oliveira, non deixou descendencia. Suma 1 persoa.
 32. Bartolomé Pazos Gamallo (1687-1717), que morre pobre, casa en Ouzande no 1712 con Dominga Soutelo Rivadulla (1694-1754). No 1717 nace a súa única filla, María Antonia, que non deixa posterior rastro nas fontes, polo que sumamos 1 persoa.
 33. Vicente Álvarez de Otero, *Administrador de la Reales Rentas del Partido de La Estrada* e estanqueiro, forma parte daquela incipiente elite burocrático administrativa que empezaba a configurarse no lugar da Estrada, ó aveiro da importancia que paulatinamente ía cobrando aquel aínda pequeno núcleo de poboación. Casado con Teresa Rodo, nácelles na Estrada toda a súa descendencia: Antonio Alfonso (1746), Joaquín (1747), Domingo Pedro Jacobo Serafín (1749) e José Amando, colaborando con 5 persoas no reconto de almas da Estrada. Este matrimonio establece unha tupida rede de alianzas familiares por padriñazgo.
 34. Domingo Barros Pena (+1772) e Juana Torres Carbia (+1769) casan en Figueroa no 1751 e establecen a súa morada na *Aldea de La Estrada*. Indícanos o Catastro que Domingo foi labrador aínda que, por algunha circunstancia que hoxe descoñecemos,

foi quen de establecer importantes vínculos de padriñazgo con certos notables das proximidades. No 1752 nace Matías, séguelle Micaela (+ 1754) a quen leva á pia bautismal D. Miguel Parada y Rivadeneyra, Sno. da Súa Maxestade e Primeiro do Resgado Xeral do Tabaco, veciño de Santiago. Josefa Eugenia (+ 1756), Gregoria María (1760), Juan Antonio (1762), Joaquín (+ 1765) foi apadriñado por don José Cadavid, *administrador de las Reales Rentas del Tabaco*; e por último nace Francisco Antonio (1767), afillado de D. Francisco Ribeira, Pbro. De Ouzande. Sumamos 2 persoas.

35. Don José Bermúdez de la Peña (+ 1769), vinculado á pequena fidalguía local, e a súa esposa, Feliciano Dorelle (+ 1787), veciños de Figueroa no *lugar y aldea de La Estrada*, tiveron dous fillos: María Francisca (1739) e Francisco Rafael (1742). Simultaneaba os seus labores agrícolas co arrendo do cobro das sisas. Xunto coa súa dona apadriñan numerosos meniños da parroquia. Engadimos 4 persoas ó reconto de habitantes.
36. Agustín Fernández (+ 1762) e a súa esposa Mª Hermida, traen ó mundo un fillo, José, no 1743. Poucos máis datos biográficos aportan as fontes, sen embargo o Catastro na súa relación de *oficios, industrias y comercio* explica que Agustín, ademais de labrador e taberneiro, practicaba a venda ambulante de peixe: ... *carretón de las sardinas, que anda vendiendo por las puertas...* Engadimos só 2 persoas ó activo humano da Estrada pois descoñecemos os datos cronolóxicos de María.
37. Domingo Louzao Pedregal, labrador, e Mariana Ponte Villaverde casaron en Figueroa no 1741. Do matrimonio resultaron os fillos seguintes: Feliciano (1745), Josefa María (1747), José Benito (1751), Andrés (1755), Feliciano José (1757) e Domingo Antonio (1762). Viven 4 deles no 1750.
38. Domingo Antonio Vázquez Rey, labrador e taberneiro, (1715-1757) e Catalina do Monte viviron no lugar do Cruceiro, onde nace María a súa única filla, recuperada do libro de casados da

- parroquia, onde se informa que contrae nupcias no 1751 con José Blanco. No domicilio de Domingo e Catalina vivía tamén, en calidade de criada, Antonia Reina (+1749). Engadimos 2 persoas.
39. Domingo Xil Villaverde (+ 1779) e Esteba García Castro (+ 1786), tamén moradores no arrabaldo do Cruceiro, traen ó mundo catro fillos, a saber: Manuela (+ 1748), Domingo (1750), Mª Josefa (1755) e Pedro Antonio (1759). Incorporamos 3 á relación de veciños.
40. Don Francisco Bermúdez de la Peña, de familia fidalga (+ 1749) e María Villar Rodríguez -ou Rodríguez de Villar, como se le noutra fonte-, casan en Figueroa no 1705. Na partida de defunción do cabeza de familia especificase que *heredó su hijo*, referíndose a José Francisco (1715), irmán de Mª Francisca Luisa (1718), amolosdous fóra da parroquia na data de referencia de 1750.

V. Algunhas cuestións de índole demográfica

V.1. Veciños e habitantes

No ano 1750 A parroquia de Ouzande contaba con 85 veciños que equivalen, aproximadamente, a uns 298 habitantes. Deses 85 veciños 15 vivían no lugar da Estrada, de modo que podemos dicir que naquel ano había 49 estradenses que pertencían á parroquia de Ouzande.

A parroquia de Guimarei, con 113 *cabezas de casa* e 396 habitantes, situaba na Estrada a 11 dos seus veciños o que equivale a 40 habitantes. E Figueroa, pola súa parte, cunha poboación de 59 veciños e 207 habitantes contribuía ó *lugar y aldea de La Estrada* con 7 veciños, ou sexa 27 persoas.

Do anterior deducimos para A Estrada, en torno ó ano 1750, unha poboación de 33 veciños, 116 almas.

Descoñecemos polo de agora a superficie exacta coa que cada parroquia contribuía á conformación territorial do lugar da Estrada, sen embargo pódese inferir, en datos porcentuais, o aporte poba-

cional que cada unha delas colocaba naquel estratéxico enclave no que, co paso do tempo, xurdiu a actual vila da Estrada: Ouzande o 16,44%, Figueroa o 13,04% e Guimarei o 10,10%. A análise destes datos indica que as cifras absolutas e porcentuais non se corresponden; así, observamos como a parroquia de Figueroa, que se sitúa no último lugar no tocante a número de veciños aportados, pasa a ocupar o segundo, por diante de Guimarei, cun 13 % de persoas.

O índice de conversión veciño – habitante para a poboación global das tres parroquias sitúase en 3,50 para 1750, cifra algo inferior ó 4,27 que ofrece Ofelia Rey para a Ulla, área demograficamente próxima á saturación, en contraste con esta zona de Tabeirós Terra dotada aínda de certo marxe de crecemento.

V.2. Distribución profesional da poboación

Pódese dicir que a meirande parte da poboación activa das nosas tres parroquias encontraba na agricultura satisfacción ás súas necesidades productivas, económicas e alimentarias máis básicas. Sen embargo os *agricultores puros*, adscritos en exclusiva ó sector primario, son bastantes menos dos que, en principio, cabería esperar nun réxime eminentemente agrícola. Os datos que a continuación expoñemos, axudaránnos a comprender e aínda explicar o anterior: case tódolos veciños que practican un oficio relacionada cos sectores secundario e terciario teñen a agricultura como complemento ou alternativa a estas actividades. Así, é frecuentísimo encontrar labradores-taberneiros-barbeiros; ou labradores-tecedores ou soldados mutilados-barbeiros-taberneiros e, ó mesmo tempo, ¡tamén!, labregos, circunstancias que se fan constar escrupulosamente no Catastro pois as ganancias ou *utilidades* resultantes da práctica destes oficios formarían parte da base mesma do gravame fiscal. Esta estratexia responde sen dúbida á necesidade de asegurar a supervivencia das familias e a viabilidade das facendas mediante unha razoable diversificación das súas bases económicas, debido ó progresivo declive dunha

agricultura incapaz xa en moitos momentos de procurar os recursos mínimos para subsistir.

Domingo Rodríguez era no 1750 veciño da Estrada; casara con María do Eyo e tiña tres fillas de 11, 9 e 6 anos. Arrieiro de profesión, transportaba cos seus catro cabalos ó mercado de Santiago viño do Ribeiro de Avia realizando 24 viaxes anuais, poida que algúns máis, o que equivale a 2 mensuais. Feito un cálculo aproximado resulta que cada viaxe de ida e volta leváballe unha semana, o que supón algo máis da metade do mes afastado da súa facenda e familia. Parece evidente que as tarefas agrícolas serían atendidas case exclusivamente pola esposa dedicándolle o marido o pouco tempo que a súa ocupación lle permitía, do que se deduce a pequena superficie da explotación agrícola familiar, circunstancia abondo compensada polos excelentes ingresos de Domingo Rodríguez, para quen os axentes do Catastro estipulan unhas *utilidades* de 450 rs. anuais (os prezos dos cereais foran aquel ano: centeo, 4 rs./ferrado; millo miúdo, 2,5 rs. e trigo 8 rs.)

José Porto Cajarville exercía o oficio de zapateiro, ocupación que lle permitía colaborar esporadicamente nos labores do campo axudando á súa esposa, María Durán e fillas.

Jacinta Rubín e Ignacia Sangiao, solteiras, panadeira e venteira respectivamente.

Inés Constenla, viúva, taberneira ... velaquí unha mostra mínima do amplísimo repertorio de estratexias que as familias houberon adoptar para afrontar cun mínimo de éxito a difícil tarefa da supervivencia.

Adscripción da poboación por sectores económicos na nosa área de estudo:

- a) Sector primario; *labradores*.
- b) Sector secundario; Xastres, *carpinteiros*, *tecedores*, *zapateiros*, *curtidores*, *canteiros*, *pedreiros*, *ferreiros*, *ferradores*, *costureiras* e *panadeiras*.
- c) Sector terciario; *Traficantes en feiras (feirantes)*, *arrieiros*, *barbeiros*, *taberneiros*, *estanquilleiros do tabaco*, *venteiros*, *milicianos*, *veredeiros do tabaco*, *carretóns da sardiña*, *tenentes xuíces*,

notarios, *arrendadores de sinecuras*, arrendadores de batáns, rendeiros de muíños, criados, medieiros, *siseiros* e *Administradores de Rendas*. (en cursiva tódolos oficios que, conforme ó Catastro, se exercían no lugar da Estrada)

	Sector primario %	Sector secundario %	Sector terciario %
Guimarei	21,56	37,25	41,17
Ouzande	18,57	31,42	50
Figuroa	76,9	5,76	17,3
Lugar da Estrada	30,30	24,24	45,45

O reparto da poboación por ocupacións no conxunto das tres parroquias matrices da Estrada mostran unha moi clara preeminencia do sector terciario ou servicios malia ás cifras discordantes de Figuroa consecuencia, quizais, do reducido da mostra desta parroquia. Cómpre tamén advertir que non se consignan nas fontes xornaleiros nin persoal improductivo.

O desprazamento cara ó sector servicios do conxunto parroquial plásmase tamén de forma notoria naquel *lugar y aldea de La Estrada* que hai xa máis de douscentos cincuenta anos asentaba nestas actividades a base e inspiración do seu desenvolvemento futuro.

V.3. Distribución da poboación segundo o estado.

Veciños da Estrada 1750

Casados:	70,76%
Solteiros:	15,38%
Viúvos:	13,84%

Esta alta porcentaxe de casados aparece nun momento de optimismo demográfico que estimula a nupcialidade e a creación de novas familias, fenómeno que quizais estea relacionado co dinamismo económico e comercial e coa posta en práctica na nosa área de estudio de solucións alternativas (e complementarias) a unha agri-

cultura en fase de agotamento. Esta taxa supera incluso á da Ulla, 65%, zona demograficamente máis dinámica cá de Tabeirós Terra. A porcentaxe de solteiros é idéntica nambalasdúas comarcas, 10%, do que o 70% son mulleres. Esta ausencia de varóns en idade de contraer nupcias deberíase ó efecto da emigración, fenómeno que xa no ecuador do século XVIII se ofrecía como alternativa a moitos mozos que vían restrinxirse na pouquidade da aldea o seu horizonte vital.

V.4. Índice de fillos vivos por veciño e por matrimonio

Obtemos para o lugar da Estrada no 1750 2,64 fillos por matrimonio e 2,4 fillos por veciño, cifras relativamente elevadas e que superan ás da nosa zona de referencia na Ulla, situadas en 1,81 e 1,96 respectivamente. Este dato ven ratificar aquel optimismo demográfico ó que antes nos referiamos e que se facía especialmente patente na elevada nupcialidade da área de estudio.

V.5. A feira e as casas

Os veciños do *lugar y aldea de La Estrada* habitaban en 38 casas das que hoxe non queda rastro ningún. Habería, ademais, diversos cubertos, cabalerizas, cortes, alpendres e pendellos situados nos arredores do mercado mensual e que darían tamén servizo ás persoas e animais en tránsito cara a Santiago, terras da Ulla e porto de Cesures, de onde viña peixe e sal, fundamentalmente. A feira da Estrada celebrábase no que hoxe sería o entorno da Praza de Galicia ou da Farola ... *una feria que se hace el último día de cada mes en el lugar de La Estrada, el que pertenece a las feligresías de San Lorenzo de Ouzande, San Pelayo de Figueroa y esta de Guimarey ...* lugar onde confluían as tres parroquias e que, co paso do tempo, pasaría a constituírse en centro urbano da vila da Estrada.

VI. Conclusións

Unha vez establecido o censo de poboación do *lugar y aldea de La Estrada*, entidade que vería incrementar o seu activo humano -sobre todo a partir da segunda metade do XIX-, deica acadar os oito mil cincocentos 250 anos máis tarde, cumpriría demorarse un tanto na procura das causas dun fenómeno que, senón único en Galicia, sí ofrece algunhas peculiaridades dignas de mención.

¿Cal é o motivo de que fose precisamente o *lugar y aldea de La Estrada*, e non outro, o que experimentase un crecemento tan notorio? ¿Por que non se orixinou es fenómeno noutras parroquias do entorno, económica e demograficamente máis activas?

Pódese dicir que A Estrada non nacería se non existise Santiago de Compostela, pois á cidade do Apóstol Santiago se dirixía, tras pasar polo barrio do Cruceiro e atravesar o Ulla pola Pontevea, unha importante ruta de orixe medieval que tiña orixe na Baixa Limia, ó sur da provincia de Ourense. Pola Estrada pasaban pois mercancías e abastos para Santiago: fundamentalmente lá crúa mercada nas feiras de Xinzo, teas elaboradas polos tecedores de Ouzande e Guimarei e viño do Ribeiro envasado en peellos que portaban ó lombo as recuas daqueles estradenses que ganaban a vida a forza de tripar camiños. Tamén pasaban pola Estrada centos de persoas que alí se gorecían de alimentos e mercancías e mesmo facían noite antes de emprender a derradeira xornada deica Compostela.

No lugar da Estrada celebrábase daquela, contra 1750, un importante mercado mensual no que os *traficantes de lana* e taberneiros ocupaban un lugar preponderante. Ambos productos encontraban naquelas feiras fácil venda a pesar de que o seu prezo se vería incrementado polo custo do transporte. Tamén neses mercados os lugareños venderían os poucos excedentes agrícolas de que dispuxesen ou os obxectos producidos artesanalmente nas súas casas como ferramentas, cestería, pequenos mobles ou apeiros de labranza: obterían así liquidez para afrontar compras e satisfacer as súas obrigas fiscais. Cómpre lembrar que nas proximidades da Estrada, xa na decimooi-

tava centuria, se erixiran mercados regulares que irían esmorecendo ó tempo que medraban os estradenses. Conflúen pois na Estrada unha importante ruta de tránsito humano e comercial cara a Santiago e un mercado mensual que sen dúbida estimulou os activos económicos da comarca e contribuíu notoriamente ó acúmulo duns capitais que, xa entrado o século dezanove, van propiciar o definitivo despegue da Estrada, singularizándose de tódolos demais núcleos dos arredores.

Sen embargo aqueles dous factores, xeográfico e económico, non serían suficientes por sí mesmos para explicar na súa integridade o *fenómeno estradense*. Non hai que esquecer as persoas, o "factor humano" pois foron aqueles primitivos estradenses, aínda non emancipadas definitivamente das súas parroquias matrices, os verdadeiros protagonistas desta historia, e por iso mesmo merecentes de seren citados aquí con nome e apelidos. Mediante a análise das fontes e a aplicación dos métodos e técnicas que nos proporciona a Demografía Histórica, como a reconstrucción de familias, puidemos chegar a algunhas conclusións en torno a certas singularidades que caracterizaron a aqueles habitantes do lugar da Estrada; diferencias sutís e que non sabemos se permaneceron na longa duración, pero que no 1750 se perciben con claridade. En primeiro lugar, e sempre en referencia ás parroquias matrices de Guimarei, Ouzande e Figueroa, encontramos na Estrada un baixo índice de pobres e inactivos e un número relativamente elevado de homes e mulleres solteiros autónomos (e xoves) exercendo oficios alleos á agricultura. A taxa de nupcialidade, o número de fillos por matrimonio e veciño e a porcentaxe de casados presenta cifras claramente superiores ás das parroquias orixinais, mentres que a mortalidade de párvulos e adultos mantén unha tónica absolutamente acorde coa xeral. Un período demograficamente optimista que marcaría o inicio do crecemento.

Habitantes do lugar y aldea de La Estrada no 1750

Nome	Parroquia	Idade	1	2	3	4	5
Álvarez Otero, Vicente	Figueroa		*				
Álvarez Rodo, Antonio Alfonso	Figueroa	4		*			
Álvarez Rodo, Domingo Pedro	Figueroa	1		*			
Álvarez Rodo, Joaquín	Figueroa	3		*			
Barcala, Juana	Guimarei	29		*		*	
Barros Pena, Domingo	Figueroa		*		*	*	
Bermúdez de la Peña, José	Figueroa		*			*	*
Bermúdez Dorelle, Fco. Rafael	Figueroa	8		*			
Bermúdez Dorelle, M ^a . Francisca	Figueroa	11		*			
Carballo Castro, Agustín	Ouzande		*			*	*
Carballo González, Antonio	Ouzande	1		*			
Carballo Soutelo, María	Guimarei	41		*	*	*	
Carballo Soutelo, Santiago	Guimarei		*				
Castrelo Tosar, Domingo Ant ^o .	Ouzande	2	*				
Castrelo Tosar, Francisca Ant ^a .	Ouzande	12	*				
Castrelo Tosar, Vicente Ferrer	Ouzande	6	*				
Castrelo Varela, Bernardo	Ouzande		*		*	*	
Constenla, Inés	Ouzande		*			*	*
Couceiro Souto, Ana Antonia	Ouzande	19	*	*			
Couceiro Souto, Ángela	Ouzande	17	*	*			
Couceiro Souto, Luis Antonio	Ouzande	13	*	*			
Couceiro Souto, Manuel	Ouzande		*				
Couto Constenla, Gregorio	Ouzande	26	*	*			
Couto Constenla, María Juana	Ouzande	24	*	*			
Couto, Bernarda	Figueroa		*			*	*
Dorelle, Feliciano	Figueroa						
Durán Balado, María	Ouzande	53	*	*	*	*	
Durán Couto, Josefa	Figueroa	2		*			
Durán, José	Ouzande		*			*	*
Eyo, María	Guimarei	37		*		*	*
Fernández Hermida, José	Figueroa	7		*			
Fernández Paramá, Domingo	Ouzande	22	*	*	*	*	
Fernández, Agustín	Figueroa		*			*	
García Castro, Esteba	Figueroa					*	
González Matalobos, Antonio	Guimarei	6		*			

Nome	Parroquia	Idade	1	2	3	4	5
González Matalobos, Feliciano	Guimarei	2		*			
González Matalobos, María	Guimarei	5		*			
González Matalobos, Pedro	Guimarei	9		*			
González Rodríguez, Florentina	Ouzande		*		*	*	
González Rodríguez, Ventura	Ouzande	29	*	*	*	*	
González Sangiao, Bernardo	Guimarei	28	*	*	*	*	*
González Soutelo, Alexos	Guimarei	61	*	*	*	*	
González, Antonia	Ouzande				*	*	
González, Ventura	Figueroa	41		*		*	
Iglesia Tosar, Ángela	Ouzande	19		*			
Iglesia Tosar, Ángela Ant ^a .	Ouzande	7	*	*			
Iglesia Tosar, M ^a . Antonia	Ouzande	22		*	*		
Iglesia Tosar, M ^a . Francisca	Ouzande	16	*	*	*		
Louzao Pedregal, Domingo	Figueroa		*		*		
Louzao Ponte, Feliciano	Figueroa	5		*			
Louzao Ponte, Josefa	Figueroa	3		*			
Marque Riba, Manuela	Ouzande	50	*	*	*	*	
Matalobos Carballo, Xerónima	Guimarei	31		*	*	*	
Paz Pena, Benito	Ouzande	22	*	*	*	*	
Pazo Bermúdez, Gregorio	Ouzande		*		*	*	
Pazo Bermúdez, Manuel	Ouzande				*	*	
Pazo González, María Benita	Ouzande	1		*			
Ponte Carballo, Ángela	Guimarei	19		*	*		
Ponte Carballo, Dominga	Guimarei	16		*	*		
Ponte Carballo, Esteban	Guimarei	5		*			
Ponte Carballo, José Antonio	Guimarei	8		*			
Ponte Carballo, Miguel	Guimarei	13		*			
Ponte Carballo, Miguel Ant ^o .	Guimarei	12		*			
Ponte Carbón, Francisco	Guimarei	44	*	*	*	*	*
Ponte Castro, Josefa	Guimarei	62		*	*	*	*
Ponte Graña, Alberto	Guimarei	44	*	*		*	
Ponte Janeiro, Agustina	Guimarei	6		*			
Ponte Janeiro, Dominga	Guimarei	8		*			
Ponte Rosende, José Andrés	Guimarei	18	*	*	*	*	
Ponte Rosende, Juan	Guimarei	21		*			
Ponte Villaverde, Mariana	Figueroa				*		

Nome	Parroquia	Idade	1	2	3	4	5
Porto Cajarville, José	Ouzande	49	*	*	*	*	*
Porto Durán, Antonia	Figueroa		*		*	*	
Porto Durán, María Francisca	Ouzande	15	*	*	*		
Porto Durán, Rosalía	Ouzande	23		*	*		
Rebolo, Ana	Ouzande		*			*	
Riba Ferro, José	Guimarei	50	*	*	*	*	
Riba Ferro, Juan Antonio	Ouzande		*		*	*	
Riba Rodríguez, Antonio	Guimarei	2		*			
Ribadavia, María	Ouzande		*		*	*	
Ribeira Pazo, Pedro	Ouzande	26	*	*	*		
Rodo, Teresa	Figueroa			*			
Rodríguez Coto, Antonio	Guimarei	63		*	*	*	*
Rodríguez Eyo, M ^a . Benita	Guimarei			*			
Rodríguez Eyo, Manuela	Guimarei	11		*			
Rodríguez Eyo, Manuela Josefa	Guimarei	9		*			
Rodríguez Ponte, Josefa	Guimarei				*		
Rodríguez, Clara	Ouzande		*			*	
Rodríguez, Domingo	Guimarei	44	*	*		*	*
Rosende, María	Guimarei	58		*		*	
Rubín y Terceiro, Jacinta	Ouzande		*			*	
Sangiao Rodríguez, María	Guimarei	56		*	*	*	
Sangiao, Ignacia	Ouzande		*				
Sotelo, Francisca	Guimarei	52		*		*	
Soutelo Ribadulla, Dominga	Guimarei	56		*	*	*	
Souto Ribeira, Rosa	Ouzande		*		*		
Tato González, Julián Ant ^o .	Ouzande	0		*			
Tato González, M ^a Ventura	Ouzande	2		*			
Tato Vicente, Bernardo	Ouzande		*		*	*	*
Torre Carbia, Juana	Figueroa				*	*	
Tosar Marque, Ana Benita	Ouzande	23		*	*		
Tosar Marque, Josefa	Ouzande	13		*			
Tosar Marque, Lorenzo Fco.	Ouzande	16		*			
Tosar Marque, Santiago	Ouzande	9		*			
Tosar Ribeira, Domingo	Ouzande	49	*	*	*	*	
Tosar Ribeira, Francisca	Ouzande		*		*	*	
Tosar Riveira, Lorenza	Ouzande				*	*	

Nome	Parroquia	Idade	1	2	3	4	5
Trigo Carballo, Ángela	Guimarei	8		*	*		
Trigo Carballo, Felipa Josefa	Guimarei	10		*	*		
Trigo Carballo, Lorenzo	Guimarei	13		*			
Trigo Carballo, María Manuela	Figueroa			*			
Trigo Castro, Andrés	Guimarei				*	*	
Vázquez do Monte, María	Figueroa				*		
Vázquez Rey, Domingo Ant ^o .	Figueroa	35	*	*		*	
Xil García, Domingo	Figueroa	0		*		*	
Xil Villaverde, Domingo	Figueroa					*	

Os números fan referencia ás fontes: **1.** Catastro de Ensenada. **2.** Libro de bautizados da parroquia correspondente. **3.** Libro de casados. **4.** Libro de difuntos. **5.** Protocolos notariais, fundamentalmente testamentos.

Fontes

Arquivo parroquial de Guimarei

- Libro I de bautizados, 1702-1759
- Libro II de bautizados, 1759-1824
- Libro I de casados, 1704-1857
- Libro I de difuntos, 1703-1807
- Libro da fábrica, 1700-1800

Arquivo parroquial da Estrada, Ouzande e Figueroa

- Libros I, II e III de bautizados de Ouzande, 1651-1823
- Libros I, II e III de casados de Ouzande, 1652-1851
- Libros I, II e III de difuntos de Ouzande, 1651-1848
- Libros I, II e III de bautizados de Figueroa, 1698-1876
- Libros I, II e III de casados de Figueroa, 1699-1896
- Libros I, II e III de difuntos de Figueroa, 1697-1896

Arquivo Histórico Provincial de Pontevedra

- Catastro de Ensenada: “Respuestas generales” e “Relación de oficios y rentas”.
- C- 599, C-559, C-594/8, L-221

Protocolos notariais

Escribanos:

- José Vilariño y Rodríguez, C-1836. Antonio Carbón, C-1862, C-1863. Benito Antonio Rivas, microfilme L. 142-C. BR. José Picáns, mic. 1829 (8, 9, 10, 11).
- Jorge Antonio Nogueira, mic. C. 1858 (1) DR; C. 1858 (2) BR. José Matías Vázquez de Hermida, C- 1808. Antonio Conde, C- 143-B.

Bibliografía

Recomendamos polo seu interese os seguintes libros, que tratan parcialmente ou na súa totalidade diversos aspectos abordados neste traballo.

RUEDA, Germán, *La desamortización de Mendizábal y Espartero en España*. Madrid, 1986.

FERNÁNDEZ CORTIZO, Camilo, “La Tierra de Montes en la época moderna: permanencias y cambios en una sociedad rural del antiguo régimen”, en *Obradoiro de Historia Moderna*, nº 11, 2002, pax. 247.

“A una misma mesa y manteles: la familia en Tierra de Montes en el siglo XVIII”, en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, Tomo XXXIII, Santiago de Compostela, 1982.

“En casa y compañía, grupos domésticos y estrategias familiares en la Galicia occidental a mediados del siglo XVIII”, en *Parentesco, familia y matrimonio en la historia de Galicia*, Bermejo Barrera, J.C., Coord., paxs. 145-165, Santiago de Compostela, 1989.

“Galicia occidental a mediados del XVIII: crecimiento demográfico, economía agraria y sistema familiar”, en *Pontevedra*, nº 4, paxs. 49-67.

SAAVEDRA FERNÁNDEZ, Pegerto, “La historia agraria de Galicia en los últimos treinta años; breve reflexión historiográfica” en *Actas del VI Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, Santiago de Compostela, 2003.

“La vida cotidiana en la periferia de la civilización: los campesinos de Galicia en los siglos XVII-XIX”, en *Historia de la vida cotidiana*, Ayer, nº 19, paxs. 101-133, Madrid, 1995.

EIRAS ROEL, Antonio, “Un vecindario de población y estadística de la riqueza de Galicia en el siglo XVIII: Modelo metodológico para su estudio”, en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, Tomo XXXIV, Madrid, 1969.

“Test de concordancia aplicado a la crítica de vecindarios fiscales de la época preestadística” en *Actas de las I Jornadas de metodología aplicada a las Ciencias Históricas*, Santiago de Compostela, 1975, paxs. 477-503.

“Demografía rural en la España moderna: evolución, variantes y problemas” en *Actas de la 7ª Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Universidad de Castilla-La Mancha, 2004.

REY CASTELAO, Ofelia, *Aproximación a la historia rural en la comarca de la Ulla (Siglos XVII y XVIII)*, Santiago de Compostela, 1981. “Continuidad y cambios sociales” en *Historia de España en la Edad Moderna*, Floristán, A., Coord., Barcelona 2004.

“Mujer y sociedad en la Galicia del Antiguo Régimen”, en *Obradoiro de Historia Moderna*, nº 3, 1994.

REIMÓNDEZ PORTELA, Manuel, *A Estrada rural*, Pontevedra, 1990.